

Rafał Łatka

Małgorzata Madej, "SB uprzejmie donosi... Służba Bezpieczeństwa jako filtr zasileń informacyjnych systemu politycznego PRL w latach 1956-1970. Przykład województwa wrocławskiego", Małgorzata Madej, Wrocław 2014 : [recenzja]

Komunizm: system – ludzie – dokumentacja 4, 339-342

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

**

Małgorzata Madej, *SB uprzejmie donosi... Służba Bezpieczeństwa jako filtr zasileń informacyjnych systemu politycznego PRL w latach 1956-1970. Przykład województwa wrocławskiego*, Instytut Pamięci Narodowej, Wrocław 2014, 189 ss.

Na temat aparatu represji w Polsce „ludowej” powstało już wiele obszernych i wartościowych prac¹. Niemniej jednak ciągle istnieją istotne pola badawcze do zagospodarowania. Jednym z najistotniejszych niezbadanych w wystarczającym stopniu problemów są relacje pomiędzy strukturami partyjno-państwowymi Polski „ludowej”, a aparatem represji². Małgorzata Madej podjęła ważną niezbadaną wcześniej problematykę: roli bezpieki, jako dostarczyciela informacji dla władz centralnych PRL. Uchwycenie sposobu zdobywania i przekazywania informacji przez aparat represji do struktur partyjnych pomaga w zrozumieniu roli bezpieki i jej wpływu na rzeczywistość społeczno-polityczną Polski „ludowej”. Autorka do swojej analizy wybrała okres, gdy funkcje I sekretarza PZPR sprawował Władysław Gomułka. Kierowała się w tym względzie dwoma przesłankami. Lata 1956-1970 to okres zasadniczo stabilizacji systemu komunistycznego w Polsce, przebiegający aż właściwie do 1968 r. bez gwałtownych wydarzeń politycznych. Drugi powód to fakt, iż okres władzy Władysława Gomułki został

¹ Najpełniejszy przegląd badań na temat aparatu represji przedstawili: W. Frazik, B. Kopka, G. Majchrzak, *Dzieje aparatu represji w Polsce Ludowej (1944-1989)*, [w:] *Wokół teczek bezpieki. Zagadnienia metodologiczno-źródłoznawcze*, red. F. Musiał, Kraków 2015, s. 65-118, oraz: F. Musiał, *Stan badań nad dziejami komunistycznego aparatu represji za lata 2006- 2010/2011*, [w:] *Archiwalia komunistycznego aparatu represji- zagadnienia źródłoznawcze*, red. F. Musiał, Kraków 2012, s. 8- 86. Zob. także, W. Suleja, *Zasoby źródłowe Instytutu Pamięci Narodowej a badania nad najnowszymi dziejami Polski*, [w:] *Ibidem*, s. 87- 96. Dysponujemy również wartościową syntezą poświęconą wspomnianej problematyce: R. Terlecki, *Miecz i tarcza komunizmu. Historia aparatu bezpieczeństwa 1944-1990*, Kraków 2007 (drugie wydanie: Kraków 2013).

² Na ten temat powstało właściwie tylko jedna, istotna i warta wspomnienia praca: A. Paczkowski, *PZPR a aparat bezpieczeństwa. Zarys problemu*, [w:] *PZPR jako machina władzy*, red. D. Stola i K. Persak, Warszawa 2012, s. 169-200.

najsłabiej w jej przekonaniu opisany z poszczególnych dekad istnienia PRL. Jako cel pracy wskazała zbadanie rutynowych mechanizmów „politycznych stosunków partia- SB, typowych dla całego okresu gomułkowskiego. (...) Moja praca poświęcona jest więc badaniu trwale działającego wzorca stosunków wewnątrz systemu politycznego, nie zaś okresom krótkotrwałej destabilizacji”³.

Praca M. Madej jest terytorialnie ograniczona do województwa wrocławskiego. Jest to uzasadnione z dwóch powodów, po pierwsze na całościową pracę poświęconą wspomnianej problematyce jest jeszcze zbyt wcześnie, zbyt mało wiemy. Po drugie, ze względu na mocno hierarchiczny i scentralizowany system władzy w Polsce „ludowej” sytuacja w poszczególnych województwach była bardzo podobna⁴, a specyfika regionalna miała znacznie mniejsze znaczenie, jak trafnie podkreśla autorka⁵.

Praca M. Madej składa się z wprowadzenia, sześciu rozdziałów, zakończenia, oraz aneksu. W pierwszym z nich autorka przedstawia, przy pomocy narzędzi politologicznych koncepcje filtra informacji w kontekście systemu politycznego, oraz analizy procesu decyzyjnego. Korzysta w tym względzie z wartościowych prac dot. wspomnianej problematyki, oraz konstruuje własną definicję filtra zasilen informacji: „Filtrem zasilen informacji nazwałam instytucje, która odpowiada za dostarczenie danych do centrum decyzyjnego i uzyskuje kontrolę nad dopływem informacji, stając się instytucją dominującą w tym istotnym dla systemu politycznego procesie”⁶.

³ M. Madej, *SB uprzejmie donosi... Służba Bezpieczeństwa jako filtr zasilen informacji systemu politycznego PRL w latach 1956-1970. Przykład województwa wrocławskiego*, Wrocław 2014, s. 9. Warto podkreślić, iż zdecydowanie większe zainteresowanie badaczy skupiało się na analizie kryzysów ustrojowych w Polsce „ludowej”. Na ten temat powstało już wiele wartościowych prac, jako pewną ich syntetyczną sumę można traktować monografię: J. Eisler, *„Polskie miesiące” czyli kryzys(y) w PRL*, Warszawa 2008. Prekursorem tego typu spojrzenia był Jakub Karpiński, autor m.in. prac: *Krótkie śpięcie*, Paryż 1977; *Płonie komitet (grudzień 1970- czerwiec 1976)*, Paryż 1982; *Countdown. The Polish Upheavals of 1956, 1968, 1970, 1976, 1980*, New York 1982 (tłumaczenie O. Amsterdamska, G.M. Moore).

⁴ Najciekawsze rozważania na temat charakteru władzy w PRL przedstawione zostały w pracach: *Władza w PRL. Ludzie i mechanizmy*, red. K. Rokicki, R. Spalek, Warszawa 2011; por. R. Matyja, *Państwowość PRL w polskiej refleksji politycznej lat 1956–1980*, Kraków–Nowy Sącz 2007; A. Dudek, *Mechanizmy rekrutacji elit oraz kadr PZPR*, <http://www.omp.org.pl/artukul.php?artykul=103> [dostęp online: 10.12.2015].

⁵ Podobne spostrzeżenia przedstawiłem w swoich pracach poświęconych polityce władz PRL wobec Kościoła katolickiego. Zob. szerzej, R. Łatka, *Krakowskie struktury aparatu państwowego PRL zajmujące się Kościołem katolickim*, „Zeszyty Historyczne WiN- u” nr 36, XII 2012; Idem, *Polityka władz Polski „ludowej” wobec Kościoła katolickiego w latach 1944–1979 (przypadek krakowski)*, „Zeszyty Historyczne WiN- u”, 2014 nr 39; Idem *Polityka władz PRL wobec Kościoła katolickiego w województwie krakowskim w latach 1980- 1989*, w druku.

⁶ M. Madej, *SB uprzejmie donosi...*, s.24.

W rozdziale drugim charakteryzuje bazę źródłową, na jakiej oparła swoją analizę, zwracając uwagę na język źródeł oraz ich wiarygodność⁷. Ponadto przedstawia sposób funkcjonowania aparatu represji, analizując adresatów dokumentów, tematykę pracy, oraz sposobu przekazywania informacji przez SB. Określa również alternatywne dla struktur partyjnych źródła informacji. Trzecia część pracy poświęcona została opisowi systemu politycznego PRL w epoce Władysława Gomułki. Z natury rzeczy jest to najmniej nowatorska część pracy, ale autorka w syntetyczny i klarowny sposób przedstawia sposób funkcjonowania władz Polski „ludowej” w latach 1956-1970. Czwarty rozdział to dość skrótowy opis ewolucji aparatu represji w latach 1944- 1970. Najbardziej wartościowe rozdziały monografii to część piąta i szósta. W pierwszej z nich autorka przedstawia SB, jako źródło informacji dla systemu politycznego PRL w okresie sprawowania władzy przez Gomułkę. W ostatnim rozdziale pracy zaś omawia alternatywne dla władz kanały informacji.

Zdecydowanie najbardziej innowacyjny charakter w książce M. Madej mają ostatnie dwa rozdziały. Autorka wyciąga w nich interesujące wnioski na temat funkcjonowania aparatu represji w ramach systemu politycznego PRL: „Forma przekazu jest bardzo istotnym aspektem funkcjonowania instytucji dostarczającej zasilenia informacyjne. Służba Bezpieczeństwa starała się działać nie tylko na jednym polu- prostego zbierania, porządkowania i przekazywania danych do decydentów. Przygotowywane przez nią sprawozdania mogły pełnić różne role, zastępując inne organizacje, a nawet wkraczając w kompetencje, które powinny stanowić obszar samodzielnej pracy ośrodka decyzyjnego. Z tego powodu SB uzyskiwała niemal monopol nie tylko na pozyskiwanie informacji, ale także na ich przetwarzanie, a dopiero na kolejnym etapie wkraczały formalne lub faktyczne ośrodki decyzyjne. Pozwalało to umocnić pozycję «bezpieki» jako filtra zasilenia informacji w systemie politycznym PRL”⁸. Jak udowadnia autorka w toku dalszych rozważań, przedstawionych w ostatnim rozdziale swojej pracy,

⁷ Opiera się w tym względzie m.in. na pracach: A. Zybortowicz, *Sztuka zapominania: państwo policyjne jako nierealność*, [w:] *Świat historii*, red. W. Wrzosek, Poznań 1998; A. Paczkowski, *Archiwa aparatu bezpieczeństwa jako źródło: co już zrobiono, co można zbadać*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2003, nr 1; A. Dudek, Z. Zblewski, *Materiały operacyjne służb specjalnych jak źródło historyczne. Uwagi metodologiczne*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944-1989” 2004, nr 1; W. Suleja, *Złudny czar teczek, czyli „teczkowe grzechy główne”*, [w:] *Od Piłsudskiego do Wałęsy. Studia z dziejów Polski XX w.*, red. A. Friszke, K. Persak, Warszawa 2008. Z pewnością brakuje w tym wykazie najnowszych opracowań dot. problemów metodologiczno- źródłoznawczych związanych z badaniami nad dokumentacją komunistycznego aparatu represji, przede wszystkim szeregu prac Filipa Musiała.

⁸ M. Madej, *SB uprzejmie donosi...*, s. 119.

struktury partyjne mimo, iż mogły pełnić rolę alternatywnego filtra zasileń informacyjnych dla systemu nie pełniły tej roli. Wynikało to zasadniczo z ich skoncentrowania się na życiu wewnętrznym PZPR, oraz pewnym dość wąskim wycinku rzeczywistości społeczno-politycznej⁹.

Monografia Małgorzaty Madej to z pewnością dzieło pionierskie. Rzecz jasna pewne kwestie można było nieco szerzej opisać, czy przytoczyć szerszą literaturę na dany temat, niemniej jednak jej praca stanowi ważny wkład w zrozumienie relacji PZPR–aparatu represji. Autorka w klarowny sposób przedstawiła funkcjonowanie SB, jako filtra zasileń informacyjnych systemu Polski „ludowej”. Skorzystanie przez M. Madej z metodologii historii oraz politologii pozwoliło na stworzenie wartościowej pracy podejmującej nieopisaną wcześniej problematykę w sposób możliwie całościowy. Konstrukcja pracy została dobrana optymalnie do analizowanej problematyki. Autorkę cechuje ponadto dar syntezy, dzięki czemu na niewielkiej ilości stron przedstawiała ona wartościowe ustalenia. Mam nadzieję, iż opracowanie *SB uprzejmie donosi...* będzie stanowiło dalszy asumpt do badań nad wspomnianą problematyką w innych regionach kraju, tak by z czasem opracować pełną monografię relacji wzajemnych pomiędzy strukturami partyjnymi, a aparatem represji w Polsce „ludowej”.

Rafał Łatka
(Kraków)

9 Ibidem, s. 144.